

СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДЕМОГРАФІЧНОЇ СИТУАЦІЇ В ТЕРНОПІЛЬСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Проаналізовано демографічну ситуацію в Тернопільській області, виявлено закономірності динаміки основних демографічних параметрів регіону впродовж 1995–2012 рр., зокрема кількості народжених і померлих, які формують природний приріст (скорочення) кількості населення. Досліджено динаміку кількості наявного та постійного населення регіону, а також зміни у його структурі за місцем проживання та віком. Проаналізовано тенденції динаміки коефіцієнтів народжуваності й дитячої смертності як основних індикаторів демографічної ситуації.

The analysis of the demographic situation in the Ternopil region is carried out. The regularities of the main demographic dynamics parameters of the region during 1995–2012, in particular those of birth and death rates which are the main indices of the population number growth (reduction) are exposed. The dynamics of the number of the available population of the region and its residents are investigated and the changes in their structures according to the place of their dwelling and their age are explored. The trends of the birth and child mortality dynamics, as the main indicators of the demographic situation, are researched.

Ключові слова: демографічні параметри регіону; природний приріст; природне скорочення; постійне населення; наявне населення; коефіцієнт народжуваності; коефіцієнт дитячої смертності, індикатори демографічної ситуації.

Key words: demographic parameters of the region, birth rates, death rates, residents, available population, birth coefficient, child mortality coefficient, indicators of the demographic situation.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Населення країни або регіону – важливий чинник їх комплексного економічного та соціального розвитку. Воно відіграє головну роль як елемент продуктивних сил, тобто як трудові ресурси, хоча не можна ігнорувати і його роль як споживача товарів та послуг, причому йдеться про все населення, а не тільки його працездатну частину. Для дослідження багатогранного впливу населення на процеси соціально-економічного розвитку регіону необхідно детально вивчити основні демографічні параметри його відтворення, особливості розселення, зайнятість, міграцію тощо.

Чисельність населення, її динаміка, склад та структура за основними демографічними, економічними і соціальними ознаками – найважливіші характеристики народонаселення регіону (області). Особливу увагу при цьому приділяють аналізу демографічної ситуації на основі показників природного руху населення, до якого відносять процеси народжуваності, смертності, шлюбності, розлучуваності, зміни тривалості життя населення.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Методологічним, методичним і прикладним аспектам аналізу

демографічної ситуації приділено значну увагу в працях видатних статистиків та демографів А. Боярського, Д. Валентя, І. Венецького, А. Волкова, Ю. Корчак-Чепурковського, І. Курило, Е. Лібанової, С. Новосельського, С. Пірожкова, М. Птухи, Е. Россета, А. Сові, С. Стеценко, В. Стешенко, М. Тихомирова, Б. Урланіса, Н. Фойгт, О. Хомри та інших. Демографічну динаміку в Україні глибоко проаналізовано у щорічних аналітичних доповідях «Населення України» Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України і Держкомстату України.

Метою статті є аналіз демографічної ситуації в Тернопільській області на основі статистичних показників із застосуванням відповідних методичних підходів та інструментарію.

Виклад основного матеріалу дослідження. Демографічна ситуація у країні впродовж останніх років характерна переходом до тривалої й усталеної тенденції абсолютного зменшення кількості населення, яке притаманне всім без винятку регіонам. Скорочення чисельності населення України зумовлене як від'ємними значеннями природного приросту (переважання кількості померлих над кількістю народжених), так і від'ємним сальдо міграції (переважання числа вибулих за межі країни над числом прибулих). Найскладнішою є демографічна ситуація у північних та східних областях України (Чернігівська, Сумська, Полтавська, Донецька, Харківська). Варто зазначити, що у Тернопільській області за останні роки також сформувалася тенденція до зменшення чисельності населення за рахунок наведених факторів.

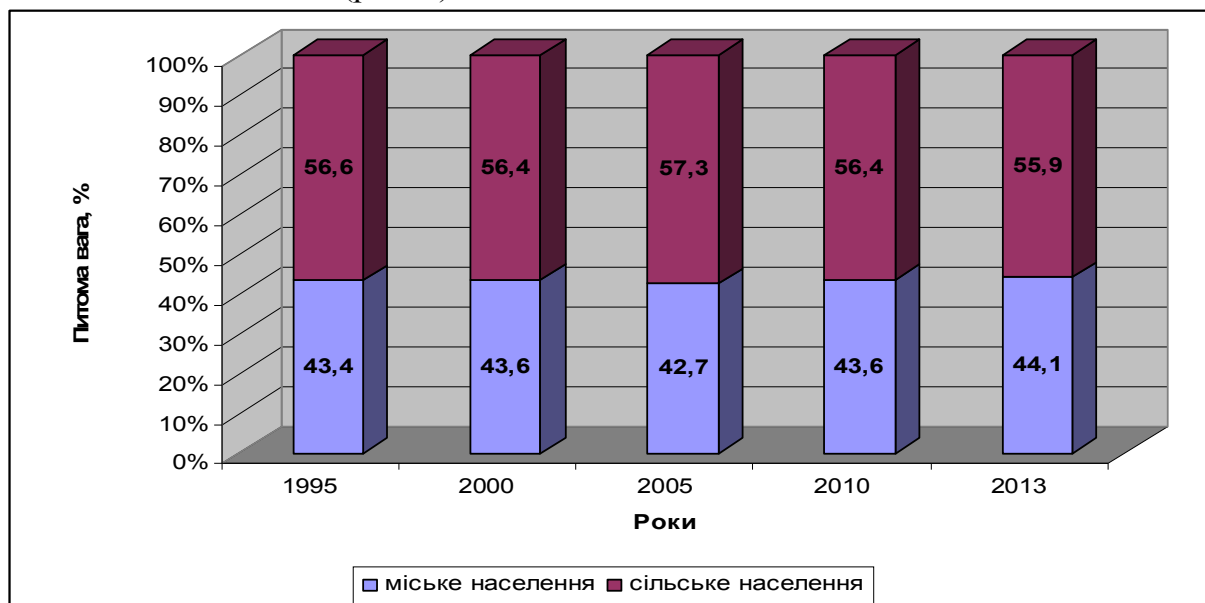
Важливим чинником демографічної ситуації є статеві-віковий склад і структура населення, співвідношення між чисельністю чоловіків та жінок у різних вікових групах. Як загалом в Україні, так і у Тернопільській області чисельно переважають жінки (53,5%), проте в різних вікових групах структура населення за статтю суттєво відмінна, що зумовлено, насамперед, різними закономірностями смертності чоловіків та жінок.

У Тернопільській області, як і загалом у країні, поглибився процес старіння населення, що проявляється у збільшенні частки населення похилого віку. Особливою гостроти ця тенденція набуває в сільській місцевості. Підвищення ступеня старіння населення призводить до зростання демографічного та економічного навантаження на працездатний контингент осіб, які «вийшли за межі» працездатного віку. Це, своєю чергою, формує несприятливу з погляду потреб сучасної економіки вікову структуру зайнятості працездатного населення. Так, у 2012 р. в Тернопільській області питома вага населення віком 60 і понад років становила 20,7%, а віком 65 і понад років – 15,4%.

Чисельність наявного населення області з 1989 до 1995 р. зросла з 1168,8 до 1177,7 тис. осіб, або на 0,8%, проте з 1995 р. до 2013 р. зменшилася до 1077,3 тис. осіб, або на 8,5%. На 1 січня 2013 р. чисельність постійного населення Тернопільської області становила 1074,1 тис. осіб, у тому числі міське населення – 470,6 (43,8%), сільське – 603,5 тис. осіб (56,2%). Найбільшими за чисельністю постійного населення є Чортківський (75,9 тис. осіб), Кременецький (69,1), Борщівський (68,9) і Теревовлянський (66,6) райони, в яких проживає 26,1% населення.

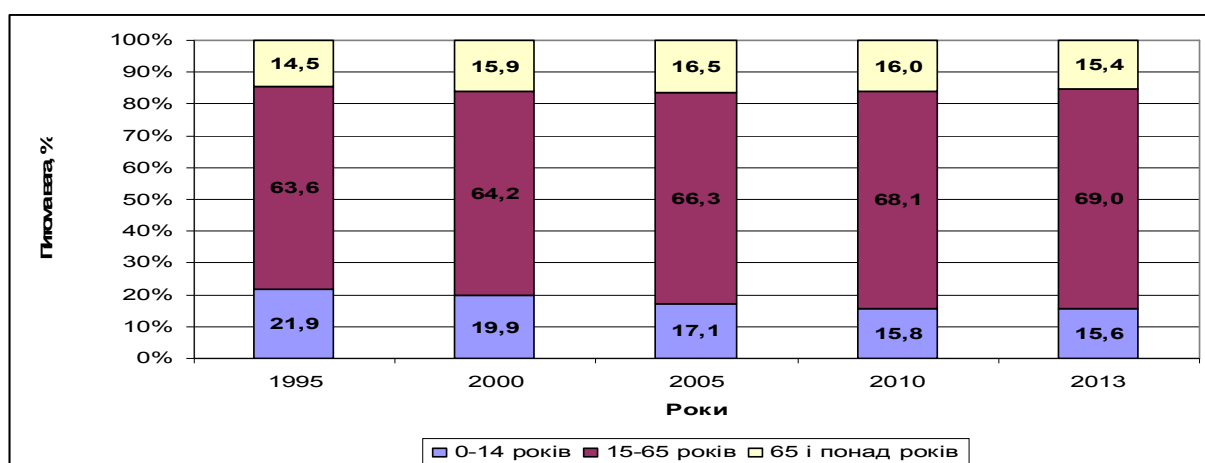
Упродовж 2012 року чисельність наявного населення області зменшилася на 3,1 тис. осіб, або на 0,3%, у т.ч. чисельність міського населення зросла на 0,3 тис. осіб, а сільського – зменшилася на 3,4 тис. осіб. Скорочення чисельності населення зумовлене як від'ємним природним приростом (-2636 осіб), так і міграційним відтоком (-468 осіб). Розселення населення у Тернопільській області характеризується

зменшенням питомої ваги сільського населення та, відповідно, зростанням питомої ваги міського населення (рис. 1).

Рис. 1. Структура населення Тернопільської області за типом поселення [1]

Демографічна ситуація в Тернопільській області ускладнюється тим, що впродовж останніх двох десятиліть спостерігається природне зменшення чисельності населення (депопуляція) за рахунок перевищення кількості померлих над кількістю народжених, до того ж, процеси суттєво відмінні у міських поселеннях та в сільській місцевості. Так, у 2012 р. в області народилося 11964 дитини, а померло 14829 осіб, отже, природне зменшення населення становило 2865 осіб. Варто зазначити, що до 2003 р. цей показник зростав і досягнув максимального рівня 6347 осіб, а у подальші роки сформувалася тенденція до скорочення. В 2012 р. найвищий рівень депопуляції зафіксовано в Терехівському (-402 особи), Борщівському (-366 осіб) та Чортківському (-344 особи) районах, а найнижчий – у Кременецькому (-85 осіб) і Тернопільському (-62 особи) районах, проте відзначено демографічний приріст у м. Тернополі (+800 осіб) і Буцацькому районі (+31 особа).

Рис. 2. Структура населення Тернопільської області за віком [1]

Природний та міграційний рух населення безпосередньо впливають на його статеву-вікову структуру. Депопуляція спричиняє деформацію вікової структури, вповільнення природного приросту трудових ресурсів, збільшення демографічного навантаження на працездатне населення, призводить до певних труднощів у формуванні трудових ресурсів регіону і забезпеченні галузей економіки робочою силою. У Тернопільській області відбуваються зміни у віковій структурі населення, а саме зменшується питома вага дітей віком 0–14 років і збільшується частка населення похилого віку (рис. 2).

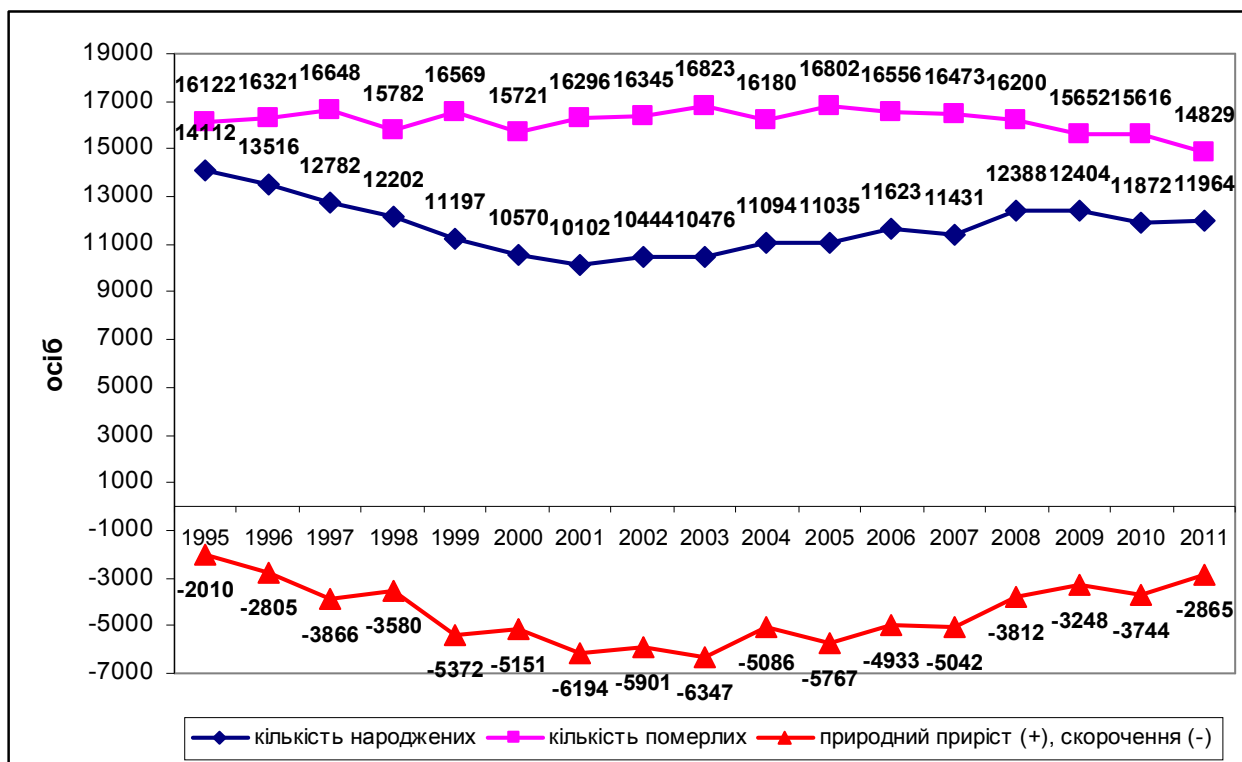

Рис. 3. Динаміка кількості народжених і померлих у Тернопільській області [1]

Динаміка природного приросту населення регіону залежить від рівнів народжуваності й смертності, що формують абсолютний природний приріст або скорочення (рис. 3). У Тернопільській області до 2001 р. кількість народжених постійно зменшувалась, а з 2002 р. сформувалася тенденція до її повільного зростання.

Кількість померлих не виявляє чітко вираженої тенденції, оскільки впродовж досліджуваного періоду вона коливалася переважно в межах 15600–16600 осіб, проте після досягнення максимального значення у 2005 р. (16802 особи), кількість померлих зменшується в середньому на 230 осіб за рік.

Природне скорочення населення стрімко зростало до 2003 р. (з -2010 у 1995 р. до -6347 у 2003 р., тобто у 3,2 раза), а з 2004 р. відбувається суттєве його зменшення (в середньому на 435 осіб щорічно), що, безумовно, є позитивним у контексті формування демографічної ситуації в регіоні.

Народжуваність – найдинамічніша складова, оскільки саме вона впливає на закономірності відтворення населення та його природний приріст. Інтенсивність

народжуваності оцінюється показниками плідності та сумарним коефіцієнтом народжуваності. Перший характеризує кількість народжених у середньому за рік жінками віком 15–49 років, а другий – середню кількість дітей, яку жінка народила протягом усього життя, за умови збереження в кожній віковій групі існуючого рівня народжуваності.

У Тернопільській області в 2011 р. коефіцієнт плідності зменшився порівняно з 1995 р. на 15,4%, а сумарний коефіцієнт народжуваності – на 18,6%.

Проте до 2001 р. значення обох показників зменшувались, а з 2002 р. – переважно зростали (табл. 1), що є свідченням певного поліпшення демографічної ситуації в регіоні.

Таблиця 1

Динаміка коефіцієнта плідності та сумарного коефіцієнта народжуваності в Тернопільській області

	Коефіцієнт народжуваності у віці 15–49 років		Сумарний коефіцієнт народжуваності	
	на 1000 жінок	у % до попереднього року	на 1 жінку	у % до попереднього року
1995	51,8	100	1,786	100
1996	49,1	94,8	1,701	95,2
1997	46,1	93,9	1,605	94,4
1998	43,7	94,8	1,526	95,1
1999	39,8	91,1	1,391	91,2
2000	37,4	94,0	1,302	93,6
2001	35,6	95,2	1,237	95,0
2002	36,6	102,8	1,272	102,8
2003	36,6	100,0	1,263	99,3
2004	38,7	105,7	1,325	104,9
2005	38,6	99,7	1,311	98,9
2006	40,7	105,4	1,379	105,2
2007	40,3	99,0	1,355	98,3
2008	44,0	109,2	1,479	109,2
2009	44,5	101,1	1,493	100,9
2010	43,0	96,6	1,440	96,5
2011	43,8	101,9	1,453	100,9

Розрахував автор за даними [1]

Одним із показників, що найточніше відображають демографічну ситуацію в країні або регіоні, є рівень дитячої смертності, який характеризується кількістю дітей, котрі померли у віці до року, а також коефіцієнтом дитячої смертності (в розрахунку на 1000 народжених).

Таблиця 2

Динаміка дитячої смертності в Тернопільській області

	Кількість померлих дітей у віці до 1 року, осіб			Коефіцієнт смертності дітей у віці до 1 року	Кількість померлих дітей у віці до 1 року, в % до 1995 р.			Коефіцієнт смертності дітей у віці до 1 року, в % до 1995 р.
	обидві статі	хлопчики	дівчатка		обидві статі	хлопчики	дівчатка	
1995	194	115	79	13,7	100	100	100	100
1996	181	105	76	13,3	93,3	91,3	96,2	97,1
1997	164	98	66	12,7	84,5	85,2	83,5	92,7
1998	159	91	68	12,8	82,0	79,1	86,1	93,4
1999	151	76	75	13,3	77,8	66,1	94,9	97,1
2000	131	81	50	12,3	67,5	70,4	63,3	89,8
2001	123	77	46	12,1	63,4	67,0	58,2	88,3
2002	112	80	32	10,8	57,7	69,6	40,5	78,8
2003	95	58	37	9,1	49,0	50,4	46,8	66,4
2004	118	74	44	10,7	60,8	64,3	55,7	78,1
2005	98	51	47	8,9	50,5	44,3	59,5	65,0
2006	109	70	39	9,4	56,2	60,9	49,4	68,6
2007	98	52	46	8,5	50,5	45,2	58,2	62,0
2008	121	80	41	9,9	62,4	69,6	51,9	72,3
2009	93	49	44	7,5	47,9	42,6	55,7	54,7
2010	98	63	35	8,2	50,5	54,8	44,3	59,9
2011	96	51	45	8,0	49,5	44,3	57,0	58,4

Розрахував автор за даними [1]

Основними причинами дитячої смертності є стани, що виникають у перинатальному періоді, та вроджені аномалії. В Тернопільській області рівень дитячої смертності помітно знизився, зокрема кількість дітей, які померли у віці до року, зменшилася на 50,5% (хлопчиків – на 55,7%, дівчаток – на 43%), коефіцієнт дитячої смертності також суттєво зменшився – на 41,4% (табл. 2).

Висновки. Проведене дослідження дає підстави зробити висновки про те, що демографічна ситуація в Тернопільській області характерна регресивним типом відтворення населення, якому притаманні зменшення його чисельності, значна питома вага населення похилого віку, тобто високий рівень старіння, низький рівень народжуваності та високий рівень смертності, суттєве переважання кількості жінок у старших вікових групах тощо. Проте результати аналізу тенденцій динаміки основних демографічних параметрів, що відображають процеси природного руху населення, дають змогу стверджувати наявність певного поліпшення демографічної ситуації в регіоні.

Література

1. <http://www.te.ukrstat.gov.ua/stainfoDS>
2. Біляцький С. Демографія – найголовніший чинник майбуття // Україна: аспекти праці. – 2001. – № 5. – С. 45–50.

3. *Демографические процессы и их закономерности /Под ред. А. Г. Волкова. – М.: Мысль, 1986. – 192 с.*
4. *Дослідження в Україні проблем економіки праці, демографії, соціальної економіки і політики (наук.-інформ. видання). – К.: АЕНУ, 2000. – 69 с.*
5. *Заставний Ф. Демографічна ситуація в Україні // Географія та основи економіки у школі. – 2001. – № 1. – С. 39–41.*
6. *Народонаселение: Современное состояние научного знания / Под ред. Д. И. Валентя, А. С. Первушина. – М.: Изд-во МГУ, 1991. – 231 с.*
7. *Прибиткова І. М. Основи демографії: Посібник. – К.: Арттек, 1999. – 256 с.*
8. *Статистика населения с основами демографии / Г. С. Кильдишев и др. – М.: Финансы и статистика, 1990. – 310 с.*